

החזרה לכירה בשבת

שיעור זה קשור לכלל:

אימתי הלכה כירושלמי?

תמצית השיעור: בבבלי מובאת דעת אב"י, בשתי גירסאות. הרמב"ם, בניגוד לר"ף, איננו מביא את דבריו של אב"י. הדברים מתבארים לאור הכלל שהרמב"ם פוסק כירושלמי כאשר הסוגיא בבבלי אינה מבוררת.

הצעת הסוגיא ופסק ההלכה

סוגיית הגמרא (שבת ל"ח ע"א-ב):

אמר רב ששת: לדברי האומר מחזירין, אפילו בשבת, ואף רבי אושעיא סבר אף מחזירין אפילו בשבת, דאמר רבי אושעיא: פעם אחת היינו עומדים לעילא מרבי חייא רבה והעלנו לו קומקמוס של חמין מדיוטא התחתונה לדיוטא העליונה, ומזגנו לו את הכוס והחזרנוהו למקומו, ולא אמר לנו דבר. אמר רבי זריקא אמר רבי אבא אמר רבי תדאי: לא שנו אלא שעודן בידו, אבל הניחן על גבי קרקע אסור. אמר רב אמי: רבי תדאי דעבד לגרמיה הוא דעבד, אלא הכי אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן: אפילו הניחה על גבי קרקע מותר. פליגי בה רב דימי ורב שמואל בר יהודה, ותרוייהו משמיה דרבי אלעזר אמרי, חד אמר: עודן בידו מותר, על גבי קרקע אסור, וחד אמר: הניחן על גבי קרקע נמי מותר. אמר חזקיה משמיה דאב"י: הא דאמרת עודן בידו מותר, לא אמרן אלא שדעתו להחזיר, אבל אין דעתו להחזיר אסור, מכלל דעל גבי קרקע אף על פי שדעתו להחזיר אסור. איכא דאמרי, אמר חזקיה משמיה דאב"י: הא דאמרת על גבי קרקע אסור, לא אמרן אלא שאין דעתו להחזיר, אבל דעתו להחזיר מותר, מכלל שבעודן בידו אף על פי שאין דעתו להחזיר מותר. בעי רבי ירמיה: תלאן במקל מהו, הניחן על גבי מטה מהו. בעי רב אשי: פינן ממיחם למיחם מהו, תיקו.

רש"י: מחזירין אפילו בשבת - ביום המחרת, ולא תימא פלוגתייהו משחשכה, והתם הוא דשרו משום דמוכחא מילתא דאדעתא דאהדורי לצורך מחר שקיל ליה, אבל ביום לא מוכח דשקיל ליה אדעתא דאהדורי, ובטלה לה הטמנה, והוה ליה כמטמין לכתחלה. קומקמוס - יורה קטנה.

דיוטא - עלייה. למקומו - לכירה. אבל הניח על גבי קרקע אסור - להחזיר, דבטלי לה הטמנה דאתמול, והוי כמטמין לכתחלה. לגרמיה - יחיד הוא בדבר, ואין הלכה כמותו. תלאן במקל מהו - כעודן בידו דמי, או כהניחן על גבי קרקע דמי. פינן ממיחם למיחם מהו - מי הוי כמטמין לכתחלה ואסור להחזירין לכירה, או לא. מיחם - קומקמוס שמחמם בו חמין.

כיצד נפסקה ההלכה בסוגיא זו?
הרי"ף פסק (י"ז ע"ב מדפי הרי"ף):

וב"ה אומרים אף מחזירין. אמר רב ששת: לדברי האומר מחזירין, מחזירין כמה פעמים בשבת, ואף ר' אושעיא סבר מחזירין ואפילו בשבת, דאמר ר' אושעיא: פעם אחת היינו עומדין לעילא מר' חייא רבה והעלינו לו קומקום של חמין מדיוטא התחתונה לדיוטא העליונה, ומזגנו לו את הכוס והחזרנוהו למקומו, ולא אמר לנו דבר. אמר ר' זריקא אמר ר' אמי אמר ר' תדאי: לא שנו אלא שעודן בידו, אבל הניחן על גבי קרקע אסור. אמר רבי חזקיה משמיה דאביי: הא דאמרן עודן בידו מותר, לא אמרן אלא שדעתו להחזיר, אבל אין דעתו להחזיר אסור, מכלל דאם הניחן על גבי קרקע אף על פי שדעתו להחזיר אסור. בעי ר' ירמיה: תלאן במקל מהו, הניחן על גבי מטה מהו, תיקו. בעי רב אשי: פינן ממיחם למיחם מהו תיקו.

הרי"ף הביא את כל הבעיות והסייגים שבסוגיא, ובדעת אביי פסק לחומרא. הרמב"ם שינה מפסקו של הרי"ף (הל' שבת פ"ג ה"י):

כל שמותר לשהותו על גבי האש, כשנוטלים אותו בשבת אסור להחזירו למקומו, ואין מחזירין לעולם אלא על גבי כירה גרופה או מכוסה או בכירה וכופח שהוסקו בקש וגבבה, והוא שלא הניח הקדרה על גבי הקרקע, אבל משהניחה על גבי קרקע אין מחזירין אותה, ואפילו על גבי כירה גרופה או מכוסה. ואין מחזירין לתנור ולא לכופח שהוסקו בגפת או בעצים אף על פי שגרף או כסה, מפני שהבלן חם ביותר, וכל שאין מחזירין עליו אין סומכין לו בשבת.

הרמב"ם פוסק שכשהניחן על גבי קרקע אסור להחזירה (כפי שפסק הרי"ף), אולם השמיט את דברי אביי ביחס ל"דעתו להחזיר", ואת שאלותיהם של ר' ירמיה ורב אשי. יש להבין מדוע שינה הרמב"ם מן הרי"ף, לאור דבריו של הרמב"ם בתשובה (פאר הדור קמ"ב):

ואמנם מה שזכרת מהליכתך לבבל כבר הרשתין שתפתח מדרש ותלמד ותורה עם ההתמדה והשקידה על עיון החבור (ה"ד החזקה), ולא תתעסק כי אם בהלכות הרב (הרי"ף), ותעריכו אותו עם החבור, וכשתמצאו

מחלוקת בדבר תדעו כי עיון התלמוד יורה אתכם זה, ותסתכלו ותעינו במקומו ותמצאו האמת.

כאשר הרמב"ם משנה מדברי הרי"ף דורש הדבר עיון בדברי התלמוד. עוד יש להעיר, שלפי הרמב"ם והרי"ף הלכה כרבי תדאי שכשהניחן על גבי קרקע אסור, והרי אמרו בגמרא ש"לגרמיה הוא דעבד", וכפי שפירש רש"י: "יחיד הוא בדבר, ואין הלכה כמותו".

ביאור הרמב"ם

בביאור הגר"א על השולחן ערוך (או"ח סי' רנ"ג סע' ב'¹) כתב:

ולא הניחה על גבי קרקע. לשון הרמב"ם, ופסק האבעיא לקולא שאחז דרך הירושלמי, כשיטתו בכמה מקומות, ובירושלמי שם: הניחו בארץ אסור לטלטלו כו', תלוי ביתד אם היה עדיין חם מותר. אלא שאחר כך אמר שם: אמר ר' יוחנן: ברם בשלא העביר את ידו ממנו, אבל אם העביר את ידו ממנו אסור, משמע כדעת הגה"ה.

ודעתו. שם וכלישנא קמא לחומרא, וכמו שכתב הרא"ש פ"ד ס"ב בשם ר"ח משום חומרא דשבת חשיבא כשל תורה, והרמב"ם וש"ע השמיטו הא דאביי, נמשכו אחר הירושלמי שלא הזכיר דאביי.

לדעת הגר"א, הרמב"ם פסק בהלכה זו כדברי הירושלמי, כדרכו בכמה מקומות לפסוק כירושלמי. אלו הם דברי הירושלמי (שבת פ"ג ה"א):

נטלו מבעוד יום מחזירו מבעוד יום, נטלו משחשיכה מחזירה משחשיכה. נטלו מבעוד יום וקדש עליו היום, ר' סימון דתרי בשם ר' הושעיה: הניחו בארץ אסור לטלטלו. ר' לעזר בשם רבי הושעיה: משרת הייתי את רבי חייא הגדול והייתי מעלה לו חמין מדיוטי התחתונה לדיוטי העליונה ומחזירין לכירה. אמר ר' ירמיה בי ר' שמעון: אפילו מכירה שהבלה ממועט לכירה שהבלה מרובה. אמר ר' אמי: זימנין סגיין יתיבית קומי רבי הושעיה ולא שמעית מיניה הדא מלתא. אמר ר' זריקן לרבי זעירא: לא שמע מיניה מותר, שמע מינה אסור. תלוי ביתד ונתנו על גבי ספסל, נאמר אם היה מפוחם מותר ואם לאו אסור. אמר רבי יוחנן ברבי מרייה: בשלא העביר את ידו ממנו, אבל אם העביר את ידו ממנו אסור.

הירושלמי לא מתייחס לשאלה ביחס ל"דעתו להחזיר", אלא רק להנחה בארץ², וכך פסק הירושלמי, שהנחה בארץ אוסרת להחזיר את הקדרה לכירה, בלא התחשבות אם דעתו להחזיר או לא.

¹ לשון ההלכה: "כירה שהיא גרופה וקטומה ונטל הקדירה מעליה אפילו בשבת, מותר להחזירה כל זמן שהיא רותחת: הגה - ועודה בידו. ולא הניחה על גבי קרקע: הגה - ודעתו להחזירה...".

מדוע כאן פסק הרמב"ם כירושלמי?
לאור דבריו של הרמב"ם באגרות³, המבארים את היחס בין הבבלי לירושלמי בדורות
השונים נראה פסקו של הרמב"ם מובן.

בסוגיא בבבלי מובאת דעת אביי בצורה לא ברורה. יש שתי מסורות ביחס לדברים שאליהם
מתייחס אביי וממילא למסקנה ההלכתית העולה מדבריו. גם שאלותיהם של רבי ירמיה ורבי
אשי מתייחסות לדברי אביי.

בירושלמי, לעומת זאת אין כלל ביטוי לדעתו של אביי. במקרים בהם הסוגיא בירושלמי
מבוררת, ובבבלי איננה כזו, והיא נאמרה מפי אמוראים שחיו בדורות של שמו, כגון אביי
ורבי ירמיה, פוסק הרמב"ם כירושלמי. על כן בסוגייתנו פוסק הרמב"ם כירושלמי.

הסברה העומדת בבסיס הפסק מובנת אף היא.

אם הקדרה נמצאת בדרך לכירה על ידי האדם - מותר להחזירה לכירה. אם היא יצאה
משליטת האדם - אין הוא יכול להחזירה אל הכירה. כל עוד הקדרה לא הונחה על הקרקע,
ניתן לומר שהיא בדרך חזרה אל הכירה. כשהונחה על הקרקע, אין היא ביד האדם אלא
יצאה משליטתו, ועל כן אסור להחזירה. גם אם הוא מחזיק את הקדרה בידו כאשר היא על
הקרקע, זה "לגרמיה" (ראה הערה 2) ולא לצורך הקדרה, ולכן אסור. הרמב"ם פסק כמו
השיטה הברורה והמוחלטת של הירושלמי, שבה החילוק הוא אובייקטיבי - האם הקדרה
הונחה על הקרקע או לא, ולא חילוק שתלוי בדעתו של האדם כבבבלי.

² הגר"א מצייין שבסוף הסוגיא אומר ר' יוחנן שהעברת היד אף היא משמעותית, דלא כרמב"ם. בירושלמי
שלפנינו גרסו "אמר ר' יוחנן ברבי מרייה", אך הגר"א גורס: "אמר ר' יוחנן ברם".

לאור הבנת הגר"א שר' יוחנן בירושלמי ובבבלי הוא אותו אמורא, נראה להבין את סוגיית הבבלי.
בבבלי אמר ר' יוחנן: "אפילו הניחה על גבי קרקע מותר". כהמשך לכך מובא בירושלמי משמו של ר' יוחנן:
"בשלא העביר את ידו ממנו, אבל אם העביר את ידו ממנו אסור". לאור הירושלמי נראה שגם בבבלי דבריו
של ר' יוחנן מוסבים על מה שנאמר קודם לכן: "אמר רבי זריקא אמר רבי אבא אמר רבי תדאי: לא שנו אלא
שעורן בידו, אבל הניחן על גבי קרקע אסור. אמר רב אמי: רבי תדאי דעבד לגרמיה הוא דעבד, אלא הכי אמר
רבי חייא אמר רבי יוחנן: אפילו הניחה על גבי קרקע מותר". המחלוקת ביחס ל"הניחה על גבי קרקע" נאמרה
במקרה של "עורן בידו". השאלה היא האם קדרה שמונחת על הקרקע אך נמצאת בידו של האדם נקראת
מונחת על הקרקע או בידו. לדעת ר' תדאי אסור, ועל כן אמרו: "לגרמיה הוא דעבד". רש"י מבאר: "יחיד
הוא בדבר, ואין הלכה כמותו", אולם להלכה נפסק כדעת רבי תדאי. נראה, שכוונת הביטוי "לגרמיה הוא
דעבד" היא לענות על השאלה שבבסיס הסוגיא - האם הקדרה הנמצאת בידו ומונחת על הקרקע מוחזקת כך
בשביל הקדרה, כדי להביאה אל הכירה, ולכן אינו נחשב היסח הדעת אלא נחשב כהמשך ורצף, או שאין זה
לצורך הקדרה אלא לצורך האדם, ולכן נחשב כהפסק החימום על האש. לדעת רבי תדאי, האוסר, אין החזקה
זו נעשית לצורך הקדרה אלא "לגרמיה" - לצורך האדם עצמו, ולכן זה אסור. לדעת רבי יוחנן החזקה היא
לצורך הקדרה, ועל כן היא נחשבת כמונחת בידו ומותר להחזירה לכירה.

³ לשון הרמב"ם (מובא בחידושי הריטב"א יומא נ"ז ע"א): "דר' ירמי' לטעמיה דאמר: 'במחשכים הושיבני
כמתי עולם', זה תלמוד בבלי, וטעמא משום דלא נהירי להון טעמי דמתנייתא כהלכה כמה דנהירי לרבנן
דארץ ישראל. ור' זירא נמי בעי דלשתכח ליה טעמיה דבבלאי משום דלא נהירין ליה בתר דשמע טעמא
דמערבאי, דמנהגא דעלמא דמדכר איניש טפי מאי דגמר ברישא. מיהו לאו בכל הדורות היה כן, אלא בימי
רבה ורבי יוסף ואביי ורבה דהו להו שמדות, כדאיתא בהשוכר את הפועלים. ואמרין נמי בפרק אלו טריפות
ערקו רבה ורבי יוסף, ור' זירא אמר להו ערוקאי, שהיו בורחין מחמת השמדות, ואמר להו ר' זירא שעם כל
זאת לא ישכחו דברי התורה. ואמרין בפרק המנחות והנסכים: 'זהו חייך תלואים לך מנגד', זה הלוקח
תבואה משנה לשנה, ואם כך ללוקח תבואה משנה לשנה כל שכן לשמדות שיש בו סכנת נפשות, וזהו טעמן
של ר' זירא ור' ירמיה. אבל אחרי כן נתגברה התורה בבבל, כל שכן בימי רב אשי דאמר: מימות רבי ועד רב
אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד".